

...

רשות הרבים והפרהסיה

...

הזמנה להמשגה ודיון אזרחי

כתיבה: הר יובל אהלי, עמותת 'יסודות'

עריכה: תום יוגב, ארגון 'רשות הרבים'

עיצוב: נילי דביר, סטודיו דוב אברמסון

כל הזכויות שמורות לארגון 'רשות הרבים' ועמותת 'יסודות'

תוכן עניינים

5	רשות הרבים והפרהסיה
7	בבתי המדרש
9	מבית המדרש למרחב הקהילתי-תרבותי
13	צידי רשות הרבים - הצעה למבט חדש

רשות הרבים והפרהסיה

בין שטח פרטי לשטח ציבורי, הגדרת מרחק הנזק בשריפה, חפירה תחת דרך ציבורית, דין חפץ או מאכל טמא שנמצא ברשות הרבים וכן דיני רשויות לעניין האיסור להעביר בשבת מרשות לרשות, ובכלל זה דיני עירוב.

על הפסוק: "וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו"⁴ כתב ר' יוחנן במסכת בבא-בתרא: "מה ראה? ראה שאין פתחי אהליהם מכוונין זה לזה, אמר: ראויין הללו שתשרה עליהם שכינה". מכך אפשר ללמוד כי ההבדל בין מרחבים פרטיים שונים הוא נקודה בסיסית ויסודית בזהותו של העם היהודי. יחד עם זאת, בהמשך הסוגיה נפסק שמוותר לפתוח פתח מרשות היחיד לרשות הרבים, אם עושים פתח נוסף ביניהם שיוצר הפסקה וטעם התלמוד הוא: "סוף סוף הא בעית אצטנועי [=הרי צריך להצטנע] מבני רשות הרבים". משתמע מכך שגם אל מול רשות הרבים מתקיימת מערכת יחסים של 'גילוי והסתרה'. מצד אחד ניתן לפתוח את הבית הפרטי אל המרחב הציבורי, ומצד שני הדבר צריך להיעשות בצורה שלא תפגע במרחב האישי, בזהותו של האדם או ברגשות הציבור.

במקום אחר מספר התלמוד⁵ על "אדם אחד שהיה מסקל אבנים מרשותו לרשות הרבים, ומצאו חסיד אחד, אמר לו: ריקה, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך! לגלג עליו. לימים נצרך למכור שדהו, והיה מהלך באותו רה"ר ונכשל באותן אבנים, אמר: יפה אמר לי אותו חסיד מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך". המעשייה התלמודית הזו מדגישה לנו את המחשבה הראשונית בכך שרשות הרבים לא שייכת לאדם הפרטי; אבל כאשר אותו אדם צריך לעבור שם, הוא מגלה שהרשות הזו שייכת לו אף יותר

לאורך ההיסטוריה המושגים 'רשות הרבים' ו'פרהסיה' היו מושגים מרכזיים הן במרחב השיח היהודי והן במרחב האזרחי-חברתי. מערכת היחסים בין הרשויות השונות שבהן פועלים בני אדם הייתה כר פורה לדיונים, הגדרות, הסכמות וגם מחלוקות. כל הגדרה וכל תפיסת עולם ביחס לרשות הרבים ולדרכי ההתנהלות בה, הולידה התנהגות שונה והתייחסות ציבורית אחרת. מכך עולה החשיבות ביצירת שפה משותפת כבסיס לחיים משותפים במרחב.

פרק זה יחולק לשלושה חלקים. בחלק הראשון נכנס אל בתי-המדרש, ונפגוש במושגים כפי שהם משתקפים בארון הספרים היהודי. את החלק השני נקדיש ליציאה מבית המדרש אל המרחב הקהילתי ואל התפתחות המושגים, עד למשמעותם הנוכחית בשיח הציבורי. בסופו של הפרק נבקש להציע מבט חדש על מערכת היחסים בין הפרט ובין המרחבים המשותפים שבהם הוא פועל, על ידי עיון במושג התלמודי "צידי רשות הרבים".

בבתי המדרש

מהי רשות הרבים?

את המושג "רשות הרבים" (וכן המושג "רשות היחיד") אנחנו פוגשים לראשונה בדברי חכמינו במשנה¹. בדברי חז"ל, המושג הזה מגדיר את מערכת היחסים **המשפטית** שבין המרחב האישי של האדם ובין המרחב הציבורי, שכדבריו של ד"ר שלמה פיישר² "שייך לכולם ולכן איננו שייך לאיש"³. במקורות הראשוניים אנחנו יכולים למצוא סוגיות של בניית מחיצה

1 את הביטוי עצמו אנחנו מוצאים במשנה בארבעה מקומות [שביעית ג', ד'. בבא-קמא ו', ד'. בבא-בתרא ג', ח'. טהרות ו', א']. אבל את משמעותו ניתן למצוא גם במסכתות אחרות דוגמת פרק א' במסכת שבת וכן עוד.

2 ד"ר לסוציולוגיה, האוניברסיטה העברית (בגמלאות). עמית בכיר במכון למדיניות העם היהודי ועמית במכון שחרית, מייסד וחבר ועד מנהל עמותת יסודות.

3 שלמה פיישר, רשות הרבים, פרהסיה ושוק. בתוך סטודיו 32, עמ' 50.

4 במדבר כ"ד, ב'.

5 תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף נ' עמוד ב.

המפורסמים: "משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה נטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו אמרו לו חבריו מה אתה יושב ועושה אמר להם מה אכפת לכם לא תחתני אני קודח אמרו לו שהמים עולין ומציפין עלינו את הספינה". אדם שעושה מעשה חייב להבין את המרחב שבו הוא פועל, והאם הוא מרחב פרטי או ציבורי. אותו מעשה של קידוח חור, אם יעשה בביתו הפרטי של האדם יכול להיות לגיטימי או אפילו ראוי, אך ברגע שהוא נעשה בפרהסיה, האדם הפרטי אינו יכול לפטור את עצמו ולומר "תחתני אני קודח". עליו להבין את המשמעות הציבורית של מעשיו ואת ההשפעה שיש להם על הקשר בינו ובין הקהילה והחברה.

על הגבולות שבין הרשויות

את ההבדלים האלה שבין המושגים רשות הרבים והפרהסיה היטיב לתאר ד"ר שלמה פירש: "רשות הרבים היא המרחב שכל אחד יכול להיכנס אליו אך יחד עם זאת, כל יחיד בתוכו נמצא בתוך 'דלת אמות' שמהוות עבורו מעין 'רשות היחיד נידת'. כניסה וגישה חופשיות לכל אדם הן התנאי שהופך את המרחב לרשות הרבים. איסור כניסתו של מישהו למרחב מסוים הופכת את המרחב הזה לרשות היחיד, כלומר מספיק שיהא מרחב זה אסור על אחוז אחד מהאוכלוסייה וכבר הוא בבחינת רשות היחיד למהדרין. ואולם כפי שצינתי, רשות הרבים היא המקום של 'ההמון הבודד'... פרהסיה היא מרחב שהוא במובהק של הציבור והוא חורג מגיבוב מקרי של יחידות נפרדות. למושג פרהסיה יש תפקיד מרכזי בהלכות שנוגעות לערכים הגבוהים ביותר של החברה היהודית ולזהותה הקולקטיבית: קידוש ה' וחילול שבת. המושגים פרהסיה/ צנעה נוגעים לעשייה (או לחוסר עשייה) שהיא בבחינת שמירה על הערכים המרכזיים של החברה היהודית ההלכתית, הפרתם, חיזוקם או החלשתם, ולכן לא מפתיע שצמד זה מאוד עקרוני לקביעת גבולות האחדות והזהות של החברה או הקהילה היהודית".

גבול הרשויות בהדלקת נרות

נשתמש בהמשגה שעשינו כדי להעמיק את ההבנה ביחס למצוות הדלקת נר חנוכה. האפשרויות השונות שניתנו בעולם ההלכתי ביחס למקום הנחת החנוכה, יכולות לייצג דרכים שונות להתייחס לקשר שבין רשות הרבים ורשות היחיד, למהות של היציאה מהמרחב האישי אל המרחב הציבורי. הציווי להדליק את החנוכה "על פתח הבית מבחוץ" מבקש ליצור איזון בין החיבור לבית הפרטי ובין הרצון שאותה זהות תקבל מקום גם במרחב הציבורי. אלא שלאורך ההיסטוריה התקבעו גישות נוספות שערערו על האיזון הזה. המציאות של "שעת הסכנה" המתוארת בתלמוד הכניסה את היהודים אל תוך הבית פנימה, דרשה מהם להדליק את החנוכה על שולחנם ובכך ניתקה אותם לחלוטין מהמרחב הציבורי. זו גישה שעדיין נוכחת בציבוריות הישראלית אצל קהילות מסוימות.

מביתו הפרטי ולכן הוא נדרש לשמור עליה נקיה מסלעים ונגישה לכל. חשובים גם דבריו של הרב פיינשטיין (מגדולי הפוסקים במאה ה-20, ארה"ב) שבסק בספרו 'אגרות משה': "רשות הרבים אינו מקום שרשאי כל אדם לעשות בו מה שרוצה... ומדין התורה יש עוד יותר להחמיר ממה שמחמירין מצד חוקי המדינה".

מהי הפרהסיה הציבורית?

לעומת הביטוי המשפטי של המושגים רשות היחיד ורשות הרבים, המשתקפים בעיקר במושגים כמו קניין או נזק, עומד מושג 'הפרהסיה' (ולעומתו מושג 'הצנעה'). חשוב להדגיש כי עצם המושג פרהסיה אינו מגיע מארון הספרים היהודי. פרהסיה מגיעה מהמילה היוונית parrhêsia שמשמעותה חופש הדיבור (חיבור של המילים 'כלל' ו'דיבור') ובלשון חז"ל שימשה כביטוי לדברים הנעשים בגלוי ולעיני הציבור.

אם בראשית הדברים התייחסנו אל רשות הרבים כמושג קנייני או נזיקי, הרי שמושג הפרהסיה מבטא את הצד **הערכי או הזהותי** של המרחב הציבורי. את המופעים של הביטוי ניתן לראות בדברי חז"ל בשלושה תחומים מרכזיים: חילול שבת, עבודה זרה ודיני חילול ה' ומסירת הנפש. כפי שניתן להתרשם מהסוגיות השונות בתלמוד ובמדרשים השונים, סוגיות העוסקות בפרהסיה לא מגדירות רשויות או קניינים. הן משמשות בעיקר כניסיון להציב ערכים מסוימים כמקודשים יותר מאחרים, או כדי לצייר את 'גבולות הגזרה' של הקהילה היהודית (כמו במקרה של מחלל שבת בפרהסיה).

נעניין בכמה דוגמאות מארון הספרים היהודי. התלמוד במסכת עירובין דן בשאלה כיצד מגדירים אדם "כיהודי מומר", כלומר כיהודי שבעקבות מעשיו אינו מוגדר עוד כחלק מהקהילה היהודית. מסקנת הסוגיה היא שמדובר באדם שידוע לנו שהוא עובד עבודה זרה. חכמי התלמוד עורכים השוואה בין עבירה חמורה במרחב הציבורי ובין עבודה זרה, ובעצם יוצרים הקבלה בין אדם שאינו חלק מהקהילה היהודית ובין אדם שבוחר לנהוג בפרהסיה בצורה שלא תואמת את ההלכה. גם ר' יוסף קארו ב'שולחן ערוך'⁶ פוסק כי אדם שמחלל שבת בפרהסיה דינו כעובד כוכבים. חילול שבת בפני עצמו הוא עבירה חמורה, אבל העובדה שאותו אדם בוחר לעשות זאת במרחב הציבורי, היא שמוציאה אותו מהקהילה היהודית. באופן 'טכני' אין כאן מעשה שונה מחילול שבת בבית הפרטי, אבל באופן מהותי יש כאן אמירה הצהרתית בעלת משמעות לזהות ושייכותו של האדם. חשוב לציין כי פוסקי הדורות האחרונים אינם מתייחסים לחילול שבת באותה הדרך, ויחד עם זאת הגישה העקרונית היא שלמעשים במרחב הציבורי יש חשיבות גדולה יותר מאשר לבחירתו של אדם במרחב האישי והפרטי.

את אותה נקודה מהותית ניתן לזהות גם בדברי המדרש

6 אורח חיים ח"ה, כ"ח, י'.

7 דף ס"ט עמוד א.

8 חלק יורה דעה סימן ב', סעיף ה'.

9 ויקרא רבה (וילנא) פרשת ויקרא פרשה ד', אות ו.

עולם המושגים החברתי היה הפילוסוף הצרפתי מישל פוקו. בהרצאה שכותרתה 'על מרחבים אחרים' משנת 1967, הבדיל פוקו בין 'חלל' - ההיבט הממשי של הדברים, ובין 'מרחב' - מושג מפתח להבנת מערך יחסים שלם בין בני אדם. הוא טען שם כי "איננו חיים בתוך ריק שיצבע בנצנוצים שונים, אנו חיים בתוך מכלול יחסים התוחמים מיקומים שלא ניתן להעמיד אלה על אלה, ואי אפשר בשום אופן להניחם אלה על אלה"¹⁰.

המרחב הקהילתי-תרבותי בישראל

בישראל של ימינו, מי שהרבה לעסוק בהגדרת המרחב הציבורי הוא פרופ' שמואל נוח אייזנשטדט¹¹. בריאיון שהעניק למורן פלד בשנת 2005 התייחס פרופ' אייזנשטדט לשני היבטים חשובים הנוגעים לנושא שלנו¹². הראשון הוא הזיהוי של 'המרחב הציבורי' כמסגרת המאפשרת לאנשים להשתתף בדיונים ציבוריים פתוחים, מתוך גישה עצמאית ואוטונומית. "בחברות המודרניות", אומר פרופ' אייזנשטדט, "אנו רואים זאת כתופעה טבעית, שמקובל לזהות אותה עם מה שנקרא 'דעת קהל'". השני הוא ההנחה "שחברות שיש בהן סיכוי רב להתפתחות של מרחב אוטונומי...הן חברות מהסוג...שמכונה 'הדתות הגדולות'". הוא מוסיף ואומר "שנקודת המוצא היא דתית, ואף על פי שרעיון זה עשוי להתגלגל לתפישה חילונית לחלוטין, בכל זאת גלומה בו ההנחה שיש חוק שהוא עליון ביחס לחוקים הקונקרטיים". בדבריו של פרופ' אייזנשטדט ניתן לזהות את החיבור בין השיח הדתי והשיח האזרחי, ההפריה ההדדית שיצרה את הגדרת 'המרחב הציבורי'.

בהמשך דבריו מתייחס אייזנשטדט לתפיסה שרווחה בזמנו וביקשה "להפריט" את המרחב הציבורי ולאפשר לכל אדם לעצב אותו כראות עיניו. הוא מגדיר את המרחב הציבורי כמרחב שבו נאבקים על תכנים ועל רעיונות (בדומה לדבריו של ד"ר שלמה פיישר שהובאו לעיל). גם אלו המדברים על הפרטת המרחב הציבורי לא רוצים לבטל אותו, אלא לשנות את תוכנו.

רשות הרבים ורשות היחיד

מדינת ישראל כמדינה ללא חוקה מעולם לא הגדירה את 'גבולות הגזרה' בהם מתנהל המרחב הציבורי¹³. מתוקף זה אנחנו רואים לפנינו מציאות של חוסר הגדרה, או הגדרות מעומעמות שמקשות על יצירת סדר בדברים. המונח היחיד המופיע בספר החוקים הוא 'רשות הרבים' ושם היא מוגדרת

מנגד, התפיסה שמבקשת "לפרסם את הנס" לא רק שלא הסתפקה בהדלקת החנוכיה בפתח הבית, אלא הוציאה את החנוכיות לפרהסיה הציבורית ויצרה מנהגי הדלקה המוניים שמבקשים להנכיח את הזהות היהודית במרכז הבמה.

המתח הזה הוא מתח מובנה בין הרצון שלנו לחזק זהות פרטית או קהילתית ובין הרצון לתת לכל אחד ואחת ביטחון שהם רצויים ומוזמנים לפרהסיה; וזאת מבלי שזהות מסוימת תאיים עליהם או תגרום להם להרגיש שזהותם נמצאת ב"שעת הסכנה". כדי להבין איך ליצור מחדש את האיזון נצא לכמה רגעים מבית המדרש, ונבחן איך המושגים 'רשות הרבים' ו'פרהסיה' מקבלים ביטוי בשיח האזרחי הישראלי.

מבית המדרש למרחב הקהילתי-תרבותי

רקע היסטורי

מחוץ לכותלי בית המדרש, הדיון בדבר מעמדה של רשות הרבים קיים שנים ארוכות. כבר הרומאים התייחסו בחוק לקטגוריה מיוחדת של נכסים משותפים. החוק הרומי הבחין בין שלושה סוגים של רכוש: הסוג הראשון, *res privatae*, הוא הרכוש שנמצא בבעלות פרטית של אדם יחיד או משפחה. הסוג השני, *res publicae*, הוא דברים שהמדינה בונה ותפקידם לשמש את כלל הציבור; והסוג השלישי, *res communes* הם הדברים המשותפים שכולם משתמשים בהם. לרשויות המדינה הרומית לא הייתה שום זכות על מה שמכונה 'נחלת הכלל'. היא נחשבה כשייכת לתושבים עצמם והמדינה הייתה יכולה לכל היותר להגן על זכויות הכלל בנוגע לשימוש בנכסים, או לשמש כנאמן לצורך הסדרת אופני השימוש בהם.

גם בבריטניה של ימי הביניים נעשה שימוש במושג *commons*, שם הוא התייחס בעיקר לשטחי אדמה ויער שתושבי הכפרים החזיקו במשותף. בשנת 1215 חתם המלך ג'ון על מגילת הזכויות (*Magna Carta*) שעייגנה את מעמד היערות ואזורי הדיג כמשאבים הזמינים לכולם, קרי: נחלת הכלל. אלא שבין המאה ה-13 למאה ה-17 התחולל בבריטניה תהליך ארוך של 'גידור', ובמסגרתו הפקיע הפרלמנט שטחי כלל רבים והגדיר אותם כקרקע פרטית, שנמסרה לאצילים ולבעלי קרקעות אמידים. בהמשך המגמה הזו התרחבה באירופה וגרמה להיעלמותה של הקרקע כ'נחלת הכלל', עד למצב הנוכחי שבו אין קרקעות במעמד של 'נכסים משותפים'.

הראשון להעביר את השיח הזה מעולם המושגים החומרי אל

10 הטרוטופיה, מישל פוקו (תרגמה והוסיפה אחרית דבר אריאלה אזולאי), רסלינג 2003, עמ' 10.
11 שמואל נוח אייזנשטדט (10 בספטמבר 1923 - 2 בספטמבר 2010), היה סוציולוג ישראלי, פרופסור מן המניין באוניברסיטה העברית בירושלים ועמית מחקר בכיר במכון ון ליר בירושלים.

12 "כללי המשחק בישראל עלולים להישחק", בתוך: ארץ אחרת גיליון 29, אוגוסט-ספטמבר 2005 עמ' 16-21.
13 על הקשר שבין חוקה ובין המרחב הציבורי ראו אייזנשטדט, עמ' 19: "אגיד את זה אחרת: לא הליברליזם הוא שמרסן את הנטיות הקיצוניות - שיכולות בקלות להתפתח במרחב הציבורי ואף עלולות להפיל את המשטרים הדמוקרטיים, כמו שזה קרה באירופה בשנות השלושים של המאה הקודמת - בארצות הברית, אלא החוקה. אין זה אומר שהחוקה מכוונת את הנעשה במרחב הציבורי, היא מסמנת גבולות מסוימים שהרוב מקבל אותם, גם אם לא תמיד באהבה".

כשחברה באה להגדיר ולעצב את ערכיה, יעדיה ומדיניותה, היא צריכה להציב לנגד עיניה בראש ובראשונה את הקולקטיב ולא את היחיד, ולשאול את עצמה מה יעשה אותה לחברה מתוקנת¹⁴.

ההגדרה של סדר עדיפויות שמציב את הכלל לפני הפרט לא רק שאינו מבטל את זכויותיהם של הפרטים, אלא מציב אותן בפרספקטיבה חדשה: "כשמדובר ברשות הרבים המשותפת, בפרהסיה... אין מדובר רק בזכויות הפרט כנגד ערכים אחרים, אלא גם בהתנגשות בין זכויותיהם של פרטים שונים". בדומה לדבריו של פרופ' אייזנשטדט שהובאו לעיל, גם שלג רואה במרחב הציבורי מקום שבו כל יחיד יכול להביא את עצמו לידי ביטוי; אלא שהוא מוסיף את המסגרת שבה מצב זה יכול להתקיים – נקודת המוצא היא שבראש סדר העדיפויות נמצאת החברה וצרכיה ולא היחיד וזכויותיו.

ניסיונות הסדרה

במהלך השנים היו ניסיונות שונים לתרגום הרעיון הזה אל מסמך שיאפשר הסדרה של מערכת היחסים שבין הפרט והכלל במדינת ישראל, בדגש על ההתנגשות שבין דת ומדינה והפרקטיקות השונות המתלוות אליה. בשנת 1986 פורסמה 'אמנת גביון-בן נון' שעסקה בעיקר בנושא השבת במרחב הציבורי (בדגש על תחבורה ציבורית). בשנת 1987 פורסמה 'אמנת הקיבוץ הדתי' שנתנה ביטוי לסוגיות נוספות דוגמת המעמד האישי והיחס לזרמים לא-אורתודוקסיים. בשנת 1996 התכנסה 'ועדת צמרת' שעסקה גם היא בעיקר בסוגיית השבת, ואמנת מימד-לובוצקי-ביילין (1998) עסקה בשבת ובמעמד אישי אך גם דנה בגיור וברבנות הראשית. לבסוף, אמנת כנרת (2001) ניסחה עקרונות יסוד ועמדות מוסכמות בדבר אופייה של מדינת ישראל. אמנות אלו היו בחלקן ניירות עמדה, ובחלקן הכילו הצעות קונקרטיביות, אך הן לא הגיעו לכדי חקיקה ולא השיגו את ההשפעה הציבורית שלה קיוו¹⁵.

בשנת 2000, חברו יחד פרופ' רות גביון והרב יעקב מדין וחיברו אמנה חדשה. הם ראו צורך בגיבוש מסמך יסוד שיקיף את כל נקודות המחלוקת בין דתיים לחילונים, ויציע הצעות קונקרטיביות להסדרת היחסים. העבודה¹⁶ ארכה למעלה משנתיים. מגוון הנושאים שנידונו היה, כאמור, רחב בהיקפו מכל אמנה קודמת. מלבד השבת, הגיור והמעמד האישי שנידונו באמנות קודמות עלו גם נושאים כגון כשרות, חוק השבות, סדרי קבורה, תפילה ברחבת הכותל המערבי ועוד¹⁷.

הימצאותו של המושג 'רשות הרבים' בעיקר בתחום החוקי והמשפטי ממחישה את ההבדל שבין הביטוי המשפטי-

"כמקום שהציבור זכאי או רשאי להשתמש בו או לעבור בו"¹⁴. זוהי פרשנות קניינית ביחס לאפשרות להשתמש במרחב, או פרשנות מעט רחבה יותר, של אפשרות לעבור בו מבלי להשתמש בו.

ביחס למושג 'רשות היחיד' המציאות היא שונה לגמרי. המחוקק לא קבע הגדרה ברורה למושג הזה, מה שהעביר את הפרשנות אל מערכת בתי המשפט. במשפט הישראלי כיום, המושג 'רשות היחיד' לא עוסק בקניין, אלא בשמירה והגנה על פרטיותו של אדם. הוא לא נקבע על פי דיני הנכסים, אלא על פי דיני הפרט¹⁵. את התפיסה הזו ביטא גם בית המשפט העליון בקבעו כי 'הדיבור ברשות היחיד' אינו מצביע על "יחידה קניינית"... הוא מצביע על 'יחידה אוטונומית'. הזכות לפרטיות היא זכותו של האדם ולא של המקום¹⁶. כלומר, סביב כל אדם יש מרחב שבתוכו הוא זכאי להיות עם עצמו, ומרחב זה נע עם האדם עצמו. היקפו של המרחב נגזר מהצורך להגן על האוטונומיה של הפרט ולכן הוא עשוי לחול גם במקום שבו אין לפרט כל קניין¹⁷".

את רשות היחיד אפשר להגדיר גם על דרך השלילה ביחס לרשות הרבים, לדוגמה: "שטח מסוים אשר נבדל מרשות הרבים בכך שדרושה הסכמת הפרט (כלומר, הסכמתם של בעלי המקום או של המחזיק במקום) על מנת לחדור לתוכו"¹⁸. אך גם בהגדרה זו אפשר לזהות כי אין הגדרה אובייקטיבית לרשות היחיד, אלא מצב שבו ההגדרה תלויה בהסכמת האדם הפרטי ביחס למרחב.

'פרהסיה' בשרה האזרחי

המונח 'פרהסיה' גם הוא לא זכה להגדרה מדויקת בדברי המחוקק, ובפסקי הדין לא מצאנו התייחסות מפורשת להגדרתו. הדבר מעצים את דבריו לעיל שבניגוד למושג 'רשות הרבים', שאפשר להגיע להסכמה לגבי הגדרתו, המושג 'פרהסיה' נתון יותר להסכמה חברתית מאשר לקביעה חוקתית או קניינית.

החוקר והפובליציסט יאיר שלג תיאר את מערכת היחסים שבין הרשויות השונות כמפגש שבין ערך 'כבוד האדם' וערך 'החירות'. טענתו היא שבמרחב הציבורי במדינת ישראל יש התנגשות בין הרצון של קבוצות ואנשים להביא לידי ביטוי את תרבותם, אמנותם וערכיהם גם במרחב הציבורי, ובין מה שנתפס כפגיעה בכבוד הציבור או ברגשותיהן של אוכלוסיות שונות. הפתרון לשיטתו הוא סדר עדיפויות חדש: "לא להשתית את ערכיה ומדיניותה של החברה על היחידים וזכויותיהם, אלא על ערכיה וצרכיה של החברה כולה.

14 חוק רשות הרבים (שמירה על ניקיון) - תשל"ו-1976 סעיף 1.

15 "צילום קיום יחסי מין במקום ציבורי - האם מהווה פגיעה בפרטיות?", חכם את אור-דן 2009. <https://holaw.co.il/blog/index.php/archives/34>

16 א' הלם, דיני הגנת הפרטיות 85 (2003).

17 בג"ץ 6650/04 פלוני נגד בית הדין הרבני האזורי בנתניה.

18 "הגנת הפרטיות - סקירה" אפלפלד זר, עורכי דין ועורכי פטנטים 20/11/2003.

19 "כבוד האדם - או חירותו". בתוך ארץ אחרת גיליון 29, אוגוסט-ספטמבר 2005 עמ' 69-66.

20 א. כהן, "אמנות להסדרת יחסי חילונים ודתיים - ניסיונות הסדרה ציבוריים לנוכח כישלון פוליטי", בתוך "שבת אחים - יחסי חילונים-דתיים: עמדות, הצעות, אמנות" בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים, 2005.

21 בחסות קרן אבי חי והמכון הישראלי לדמוקרטיה

https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%9E%D7%A0%D7%AA_%D7%92%D7%91%D7%99%D7%96%D7%95%D7%9F-%D7%9E%D7%93%D7%9F

הסוגיה התלמודית למרחב האזרחי-חברתי נגלה כי ישנו מעין מצב ביניים, סוג של "שטח אפור" שמאפשר לאדם הפרטי לצאת מרשות היחיד הפרטית שלו, להיות חלק מהמרחב הציבורי ועדיין להצליח להציב מחיצה בינו ובין הפרהסיה. כלומר, להצליח להביא את עצמו לרשות הרבים בלי לחשוש שאותם רבים יגרמו לו "להיבלע" בהם. אותו מרחב שנמצא בקו התפר שבין ביתו הפרטי של האדם ובין השטח הציבורי ששייך לכולם (ובעצם לאף אחד כפי שראינו), מאפשר לכל אחת ואחד לחוש ביטחון ולצאת החוצה כפי שהם, להציג את עצמם ואת תרבותם ללא חשש מפני אובדן הדרך, ובלי פחד שהציאה לא תאפשר להם לחזור לביתם.

אם נמשיך בדוגמת החנוכיה שבה פתחנו את הדיון שלנו, אפשר לומר כי הנחת החנוכיה "בפתח הפונה לרשות הרבים" מסמלת את האדם הפרטי המביא את עצמו לידי ביטוי באותו קו התפר בין ביתו הפרטי ובין רשות הרבים. אותו השטח - 'צידי רשות הרבים', מאפשר לו להניח את החנוכיה הפרטית שלו, ובה בעת להיחשף לחנוכיות של אחרים, מבלי להתרחק מרשותו הפרטית.

המרחב הדיגיטלי

את אותו המרחב ניתן לזהות בצורה ברורה מאוד במרחב הדיגיטלי. ההתפתחות הטכנולוגית וכניסת הרשתות החברתיות לחיינו יצרו מרחבי חיים חדשים שאפשר למצוא בהם דמיון רב לצידי רשות הרבים: מצד אחד כל אחד ואחת משתמשים במכשיר האישי שלהם ובפרופיל האישי שלהם ברשתות החברתיות, מה שהופך את המרחב לרשות יחיד קלאסית. מצד שני, האינטרנט הוא רשות הרבים - מרחב שבו כל אחד ואחת יכולים להימצא. המרחב הדיגיטלי שייך לכל אחד מהמשתמשים באותה מידה שהוא לא שייך לאף אחד מהם. הבחירה של האדם הפרטי מה לחשוף ומה לא והבחירה (היחסית) של הציבור הרחב לאילו תכנים להיחשף, יוצרות מעין שטח אפור שבו ההבדל בין רשות היחיד ורשות הרבים מיטשטש.

היכולת להיות בבית הפרטי שלי ועם זאת להיות "בכיכר העיר" על ידי שימוש ברשת החברתית, יוצרת קהילה חדשה שלא הייתה קיימת בדורות קודמים. את הדברים היטיבה לתאר החוקרת לינדה וודרו: "זה נשמע טיפשי, אבל אני חושבת שזה עובד בתור הגדרה: כשאני מנסה לחשוב מה יש לכל הקהילות במשותף - קהילות של כוונה, קהילות מסורתיות, שבטים, שכונות - הדבר היחיד שאני יכולה לשים עליו את האצבע הוא רכילות...במובן החיובי. קהילות הן קבוצות של אנשים שאכפת להם מספיק זה מזה כדי לעקוב באופן קבוע איש על

קנייני של המרחב הציבורי ובין הביטוי החברתי שלו. כפי שראינו, השיח על דמותו של המרחב הציבורי בישראל הוא שיח שמתרכז בערכים שונים המבקשים להביא את עצמם לידי ביטוי, דבר שיוצר מפגש, הפריה הדדית ומקבע את מה שמכונה 'דעת הקהל'. לאורך ההיסטוריה המודרנית היו ניסיונות שונים "להפריט" את המרחב הציבורי ולקבוע בדרכים שונים כיצד הוא יראה ומה תיחשב בו 'ההתנהגות הראויה'. בסופו של יום, כפי שמוכיחים המאמצים בשנים האחרונות, דמותה של הפרהסיה הציבורית תיקבע בשיח של הסכמות ולא בניסיונות הפרטה והשתלטות על המרחב.

השיח האזרחי העכשווי עסוק יותר בשאלה איך אני כדאי מביא את עצמי לידי ביטוי במרחב הציבורי, וכחות בשאלה איך האדם מתנהג בתוך רשות היחיד שלו. כפי שתיאר זאת יאיר שלג, במשך שנים העולם היה עסוק בזכויות הפרט ובכבודו האישי של האדם, ועכשיו אנחנו נמצאים בתקופה שבה אנו זקוקים לבירור והעמקה בשאלה אחרת: כיצד יכולים בני אדם שונים, בעלי תפיסות עולם שונות וסדרי עדיפויות ערכיים מגוונים, לחיות יחד באותו מרחב ציבורי שבו כל אדם מרגיש שהוא יכול להביא את עצמו ואת ביתו לידי ביטוי, מבלי לפגוע האחד בשני. בשנת 1863 כתב י"ל גורדון את הקריאה: "הִיָּה אָדָם בְּצַאֲתוֹ וְיִהְיֶה בְּאֵהָלָךְ"²³. בפרק הקודם, זיהינו את מקומות ההדלקה השונים של נר חנוכה כביטוי ליחס שבין רשות היחיד לרשות הרבים. בימינו, הבקשה להדלקת נרות חנוכה במרחב הציבורי מבטאת רצון להנכחה של הזהות היהודית גם בצאתנו מרשות היחיד, ולמתן ביטוי לאפשרויות שונות של אותה זהות.

'צידי רשות הרבים' - הצעה למבט חדש

על מנת לסייע בשיפור השיח ביחס למתח הקיים בין המרחבים השונים, נבקש להניח על שולחן הדיונים מושג נוסף שיש בכוחו ליצור המשגה חדשה, ואולי גם דרך חדשה להסכמה ושפה משותפת. התלמוד הבבלי²⁴ מציג מחלוקת בדבר מרחב המכונה "צידי רשות הרבים": רבי אליעזר סבור כי צידי רשות הרבים דומה לרשות הרבים עצמה וכך יש לדון את אותו שטח, ולעומת זאת שיטת חכמים היא שצידי רשות הרבים אינם דומים לרשות הרבים עצמה. אז מהו אותו שטח שמוגדר כ'צידי רשות הרבים' ובמה הוא שונה מהמרחבים שאותם פגשנו עד עתה?

מבלי להיכנס לדיון הפרשני ניתן להגדיר כך: צידי רשות הרבים זהו מרחב שבו אין דרך מוגדרת למעבר של הציבור הרחב, אלא שלפעמים כשבעל אותה הרשות מאפשר, יכולים הרבים להתהלך בה ולהשתמש בה כברשות שלהם²⁵. אם נתרגם את

²³ יהודה לייב גורדון, "הקיצה עמי" בתוך פרויקט בן יהודה, <https://benyehuda.org/read/7069>, 24 בבלי עירובין דף צ"ד עמוד א'.

²⁴ להרחבה והעמקה ניתן לעיין בדברי בעלי התוספות על הדף בדיבור המתחיל "ולפלגו" שם כתבו כי: "סתם צידי רשות הרבים הם שלו שאדם רגיל להיות כונן תוך שלו ובונה" ומשמע מדבריהם שיש אפשרות הלכתית (וחוקית) לאדם לנכס לעצמו חלק מרשות הרבים (מעין מה שניתן לראות במסעדות ובתי קפה אשר משתמשים ברשות הרבים להנחת שולחנות). כך גם הבין רבי יום טוב בן אברהם מסביליה (הריטב"א) שהסביר שבצידי רשות הרבים אין גזל של הרבים כאשר האדם הפרטי משתמש שם.

חיי רעהו, למצוא בהם עניין, לרצות לדעת ולעזור...²⁶

אבל האם המרחב הדיגיטלי מכונן את 'ציד הרבים' רק במובן החיובי של המושג? היום, כשהרשתות החברתיות לסוגיהן השונים הן חלק בלתי-נפרד מחיינו, כבר ברור כי זהו מרחב שלא בהכרח מאפשר ליחיד לחוש ביטחון לצאת החוצה. להיפך - פעמים רבות המרחב הדיגיטלי דווקא מעודד השתקה, 'בריונות רשת' ודרישה ל'יישור קו' בסוגיות של דעות, זהות ועוד. ד"ר מיכה גודמן כתב: "יש לבני אדם שני צרכים סותרים. מצד אחד, אנחנו רוצים קשר אינטימי עם אנשים אחרים, אבל מצד שני, אנחנו גם רוצים שניחו לנו לנפשנו. מימוש של אחד מן הצרכים הללו נוטה לבוא על חשבון הצורך האחר. כלומר, יש כאן מעין עסקה, שמאלצת אותנו להחליט מה חשוב לנו יותר: פרטיות או קהילתיות. האם אנחנו רוצים חיים שיש בהם הרבה פרטיות במחיר של בדידות מוגברת, או שאנחנו רוצים חיים שיש בהם הרבה קהילתיות במחיר של פרטיות מופחתת? העסקה הזאת מתרסקת במציאות הדיגיטלית. כפי שכבר ראינו, החיים ברשתות החברתיות מחזקים את חוויית הבדידות. אבל מה הם עושים לפרטיות? בדרך כלל במקום שיש בדידות יש גם פרטיות, אבל במציאות הדיגיטלית, יש בדידות ואין פרטיות..."²⁷

מהדברים הללו אנו למדים כי בהצמדות למושגים הקשיחים של 'רשות הרבים' ו'רשות היחיד' יש ברכה, אבל במציאות דיגיטלית יש בה גם אתגרים וסכנות. האפשרות להוסיף לשיח מושג נוסף שמבטא את תחום הביניים, יש בה כדי להציב אלטרנטיבה חדשה. ליצור שפה שתאפשר חיים במרחבים מגוונים, חיים משותפים של דעות ותפיסות שונות במרחב הדיגיטלי. אם נשתמש באותה המשגה ובאותה שיטה נוכל אולי להצליח לייצר מערכת יחסים טובה יותר בין אנשים ותפיסות עולם שונות גם בעולם האמיתי, שמחוץ למרחב הדיגיטלי. יצירת מרחבים שיאפשרו לכל אדם להביא את עצמו לידי ביטוי בצורה מלאה, להיחשף לבני אדם אחרים ולדעות שונות וכל זאת בלי החשש להיטמעות או לכפייה של "הצד השני". הדבר יעודד מפגשים בין אוכלוסיות, שיח מגוון ויצירה של מרחבי חיים משותפים ובריאים. בפרק הבא נבקש לראות איך עולם המושגים הזה בא לידי ביטוי במרחב הירושלמי וכיצד ההצעות וההמשגות שאותן הצענו, סייעו וממשיכות לסייע ליצירת רשות רבים משותפת.

²⁶ Linda Woodrow, Who We Are: An Exploration of What "Intentional Community" Means, 1996 26.
²⁷ גודמן, מיכה. "מהפכת הקשב: העידן הדיגיטלי - השבר והתיקון", הוצאת דביר 2021 עמ' 96-97.